

Η Σύγχρονη Τουρκική Στρατηγική Κουλτούρα μέσα από τις Αραβικές Εξεγέρσεις*

Ζήνωνας Τζιάρας

Υποψήφιος Διδάκτορας Πολιτικής & Διεθνών Σπουδών,
University of Warwick. Junior Scholar, Strategy International

Εισαγωγή

Ενώ οι θεωρητικές και μεθοδολογικές εξερευνησεις για την ανάλυση εξωτερικής πολιτικής ποικίλουν και η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας μελετάται εδώ και δεκαετίες, η ελληνική βιβλιογραφία παρουσιάζει ένα μεγάλο κενό όχι μόνον όσον αφορά τη συγκεκριμένη έννοια, αλλά και την τουρκική στρατηγική κουλτούρα πιο ειδικά.

Το παρόν άρθρο επιζητεί την σύντομη παρουσίαση της τουρκικής στρατηγικής κουλτούρας - ή κουλτούρας ασφάλειας - μέσα από την ανάλυση των αντιδράσεων της Τουρκίας απέναντι στις εξεγέρσεις του αραβικού κόσμου. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού ορίζεται αρχικά η έννοια «στρατηγική κουλτούρα» και στη συνέχεια εξετάζονται στοιχεία και παράγοντες που επηρέασαν και επηρεάζουν την τουρκική εξωτερική πολιτική, περιφερειακή πολιτική και στρατηγική συμπεριφορά. Το θεωρητικό και ιστορικό πλαίσιο της τουρκικής στρατηγικής κουλτούρας θα εφαρμοστεί στην περίπτωση της πολιτικής της Τουρκίας απέναντι στις αραβικές εξεγέρσεις σε μια προσπάθεια επεξήγησης των κινήσεων της Άγκυρας και των παραγόντων που επηρεάζουν τις στρατηγικές της επιλογές.

Τουρκική Στρατηγική Κουλτούρα και Εξωτερική Πολιτική

Κατά μία άποψη, η στρατηγική συμπεριφορά επηρεάζεται από τη στρατηγική κουλτούρα ενός κράτους η οποία αποτελείται από τις «παραδόσεις, τις αξίες, τις νοοτροπίες, τους τρόπους συμπεριφοράς, τις συνήθειες, τα έθιμα, τις επιτυχίες[.] και τους ιδιαίτερους τρόπους προσαρμογής στο περιβάλλον και επίλυσης προβλημάτων όσον αφορά τις απειλές και τη χρήση [σκληρής] ισχύος».¹ Εδώ δεν θα ασχοληθούμε με το περίπλοκο της έννοιας, τις διαφορετικές προσεγγίσεις ή την ακαδημαϊκή συζήτηση γύρω από τις διάφορες γενιές (generations) επεξηγήσεων της στρατηγικής κουλτούρας.² Για λόγους συντομίας υιοθετείται η πιο ευρεία έννοια του όρου η οποία προτείνει ότι η στρατηγική κουλτούρα επηρεάζει και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό, όχι μόνο το πώς ένα κράτος χρησιμοποιεί την ισχύ, αλλά και τα δεδομένα με

* Το παρόν άρθρο είναι βασισμένο σε εισήγηση του γράφοντος με τίτλο «Η τουρκική πολιτική απέναντι στις αραβικές εξεγέρσεις» που έγινε στην ημερίδα «MARE NOSTRUM II: Οι εξεγέρσεις στον Αραβικό κόσμο και η Μεσόγειος», στις 25 Μαΐου, 2011, στο Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, στη Ρόδο.

¹ Kenneth Booth, "The Concept of Strategic Culture Affirmed" in *Strategic Power: USA/USSR*, ed. Carl G. Jacobsen, (New York: St. Martin's Press, 1990), 121.

² βλ. Ian A. Johnston, "Thinking about Strategic Culture", *International Security* 19, No.4, (1995): 32-64.

βάση τα οποία αποφασίζει για την εξωτερική πολιτική, την πολιτική ασφάλειας και τις στρατηγικές του επιλογές.³ Στην περίπτωση της Τουρκίας, στοιχεία όπως η γεωγραφία, η ιστορία, η κουλτούρα και η ιδεολογία, σχημάτισαν το πώς αντιλαμβάνεται το εξωτερικό της περιβάλλον, τις απειλές, και το πώς αντιδρά σε αυτά. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι όπως η κουλτούρα είναι μέρος του λαού ενός έθνους, παρομοίως, η τουρκική στρατηγική κουλτούρα είναι μέρος του τουρκικού λαού (τόσο της κοινωνίας των πολιτών όσο και των πολιτικών ελίτ) επηρεάζοντας έτσι αυτούς που αποφασίζουν για την χάραξη (εξωτερικής) πολιτικής.

Την περίπλοκη διαδικασία κατά την οποία η Τουρκία σχημάτισε αυτές τις αντιλήψεις και τους τρόπους συμπεριφοράς, χωρίζουμε εδώ σε δύο στάδια. Το πρώτο στάδιο λοιπόν είναι η περίοδος υπερίσχυσης του κεμαλισμού, από το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου και τη δημιουργία του τουρκικού κράτους μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Το δεύτερο στάδιο ξεκινάει από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζεται από την επανεμφάνιση του οθωμανικού/ισλαμικού στοιχείου, και εντείνεται σταδιακά μέχρι και σήμερα.

Η κεμαλική περίοδος χαρακτηρίστηκε από ένα σύνολο σύνθετων συναισθημάτων που δημιουργήθηκαν από την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και τη διάλυσή της αρχικά με τη συνθήκη των Σεβρών το 1920 (η οποία δεν ίσχυσε), και τελικά με τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923.⁴ Ως

εκ τούτου, η ανασφάλεια και η καχυποψία που πολλές φορές διέπουν τις κινήσεις της Άγκυρας από τότε, έχουν συχνά χαρακτηριστεί ως «Σύνδρομο των Σεβρών».⁵ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, μπορεί να γίνει αντιληπτό το πώς η τουρκική στρατηγική κουλτούρα χαρακτηρίζεται από την αντίληψη ότι το εξωτερικό της περιβάλλον είναι «εχθρικό και απειλητικό», και από την αίσθηση ανασφάλειας όσον αφορά «την ικανότητα των εξωτερικών της εχθρών[,] να εισχωρήσουν στα πολιτικά της δρώμενα (body politic) εμμεταλλευόμενοι εσωτερικούς διχασμούς».⁶ Αυτό με τη σειρά του οδηγεί σε επικέντρωση στην «εθνική ενότητα και ομοιογένεια» και στην αποφυγή περιπετειών στο εξωτερικό.⁷

Με τη δημιουργία του τουρκικού κράτους, ο Μουσταφά Κεμάλ θέλοντας να απολέσει το οθωμανικό και ισλαμικό θρησκευτικό στοιχείο, παρέβλεψε την ισλαμική ταυτότητα του έθνους, σε μια προσπάθεια για εκδυτικοποίηση και εικοσμίκευση.⁸ Παρόλα αυτά, η ολοκληρωτική αποϊσλαμοποίηση της τουρκικής κοινωνίας απέτυχε και το ισλαμικό στοιχείο επέστρεψε δυναμικά κατά τη δεκαετία του '50. Η εξέλιξη του οθωμανικού στοιχείου μετά την επανεμφάνισή του, το μετέτρεψε σταδιακά σε πολιτική δύναμη, το

⁵ Η Συνθήκη των Σεβρών ήταν αποτέλεσμα της ήττας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο. Ακόμα και αν η Συνθήκη αυτή δεν ίσχυσε ποτέ, ήταν η πρώτη φορά που η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε τόσα πολλά εδάφη. Βλ. Stanford J. Shaw and Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975* (Cambridge, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1977), 356.

⁶ Malik Mufti, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture: Republic at Sea* (London: Palgrave Macmillan, 2009), 3.

⁷ Οπ.π.

⁸ Metin Hepar, "Τουρκία: Το πολιτικό σύστημα χθες, σήμερα, αύριο" στο *Σύγχρονη Τουρκία: Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, επιμ. Θάνος Βερέμης και Θάνος Π. Ντόκος, (Αθήνα: Παπαζήση, 2002), 23-24.

³ Keith Krause, "Cross-Cultural Dimension of Multilateral Non-Proliferation and Arms Control Dialogues: An Overview", in *Culture and Security: Multilateralism, Arms Control and Security Building*, ed. Keith Krause, (London: Frank Cass, 1999), 14.

⁴ Άξια αναφοράς βέβαια είναι και η ήττα του Α΄ Βαλκανικού πολέμου και η απώλεια σημαντικών εδαφών στη Βαλκανική χερσόνησο, το οποίο έπαιξε επίσης σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της μετέπειτα συλλογικής μνήμης του τουρκικού κράτους.

τουρκικό πολιτικό Ισλάμ.⁹ Ο παράδοξος συμβιβασμός αλλά και η σύγκρουση του κεμαλικού κατεστημένου με το ισλαμικό στοιχείο οδήγησε σε κάποιου είδους συνύπαρξη, η οποία και σηματοδοτήθηκε από την ενσωμάτωση του λεγόμενου νέο-οθωμανικού μοντέλου από τον κεμαλισμό. Η σύνθεση αυτή χαρακτηρίζει σήμερα την εξελιγμένη τουρκική στρατηγική κουλτούρα.¹⁰ Με βάση αυτό το μοντέλο, η τουρκική συμπεριφορά «όσον αφορά τα εσωτερικά ζητήματα βασίζεται στην εθνικιστική διάσταση», ενώ η εξωτερική της πολιτική στην «επεκτατική λογική».¹¹

Η Περιφερειακή Πολιτική της Τουρκίας

Ένα καλό παράδειγμα για την καλύτερη κατανόηση της τουρκικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή είναι το δόγμα «Ισμέτ Ινονού», πάνω στο οποίο βασίστηκε η περιφερειακή πολιτική της Τουρκίας μετά το θάνατο του Κεμάλ (1938), μέχρι και τη δεκαετία του 50'. Οι τέσσερις αρχές του δόγματος πηγάζουν από τις εμπειρίες του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, τις αντιλήψεις της Τουρκίας για τους Άραβες¹² και είναι οι εξής: (1) η

επιφύλαξη, (2) η ουδετερότητα, (3) η διατήρηση του status quo και (4) η διαμερισματοποίηση (compartmentalisation) – η οποία μεταφράζεται ως η απομόνωση των περιφερειακών πολιτικών της Τουρκίας από τις σχέσεις της με τις μεγάλες δυνάμεις.¹³ Εάν στα παραπάνω προστεθεί το οθωμανικό στοιχείο, τότε έχουμε μια Τουρκία η οποία πολιτικά βρισκόμενη μεταξύ Ανατολής και Δύσης επιχειρεί σήμερα ένα άνοιγμα προς τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο, στις περιοχές της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και ακολουθεί μια πολιτική «ήπιας ισχύος». Η πολιτική αυτή αποβλέπει στην ισλαμική αλληλεγγύη και συνεργασία, εγκαθιδρύοντας την Τουρκία επικεφαλής και καθιστώντας την περιφερειακή ηγεμονία.¹⁴ Αυτή είναι και η πολιτική που φαίνεται να ακολουθεί το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) και ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν με τη βοήθεια του Υπουργού Εξωτερικών, Αχμέτ Νταβούτογλου. Από την εκλογή τους στην εξουσία το 2002, προωθούν το δόγμα του «Στρατηγικού Βάθους» και την αρχή των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» αναζητώντας μεσο-λαβητικό ρόλο για την επίλυση περιφερειακών προβλημάτων και την προώθηση των δημοκρατικών αρχών.¹⁵ Παρόλα αυτά, παραβλέποντας πολλές φορές την υποστήριξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία, η Τουρκία υποστήριξε σθεναρά προσωπικότητες του μουσουλμανικού κόσμου όπως τους προέδρους του Σουδάν και του Ιράν.

⁹ Πρέπει να σημειωθεί ότι η εισχώρηση του Ισλάμ στη πολιτική ζωή του κράτους δεν ήταν καθόλου απλή υπόθεση αλλά μια χρονοβόρα και ιστορική διαδικασία παράδοξου συμβιβασμού, με το κεμαλικό κατεστημένο.

¹⁰ Joshua W. Walker, "Turkey's Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey Through its Ottoman Past", *Perspectives on Global Development and Technology* 8 (2009): 497.

¹¹ Στέφανος Κωνσταντινίδης, «Νέο-οθωμανισμός: Έννοια κλειδί για την κατανόηση της σημερινής Τουρκίας» στο *Νέο-Οθωμανισμός και Ελληνική ταυτότητα*, επιμ. Γιώργος Καραμπελιάς, (Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2009), 20.

¹² Οι Άραβες είχαν παίξει σημαντικό ρόλο στην ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Επιπλέον κάποιες αραβικές χώρες όπως το Ιράκ και η Συρία, οι οποίες μοιράζονται και σύνορα με την Τουρκία, έχουν στα εδάφη τους κουρδικούς πληθυσμούς τους οποίους η Τουρκία πάντα αντιλαμβανόταν ως κίνδυνο λόγω της απειλής που καθιστούν μαζί με τους Κούρδους της Ανατολικής Τουρκίας για την εδαφική της ακεραιότητα.

¹³ Mufti, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture*, 31-32. Ας σημειωθεί ότι γύρω από το ζήτημα της «ουδετερότητας» και της «διατήρησης του status quo» της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής μέσα από την ιστορία υπάρχει μεγάλη συζήτηση η οποία όμως είναι πέραν των πλαισίων του παρόντος άρθρου.

¹⁴ Στέφανος Κωνσταντινίδης, *Νέο-Οθωμανισμός*, 22.

¹⁵ Εμπνευστής του δόγματος του «Στρατηγικού Βάθους» είναι ο Αχμέτ Νταβούτογλου. Βλ. Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2010.

Στην περίπτωση του Σουδανού προέδρου Ομάρ Αλ-Μπασίρ (Omar Al-Bashir), ο οποίος καταζητείτο από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ο Τούρκος Πρωθυπουργός, Ερντογάν, τον στήριξε λέγοντας ότι κανένας Μουσουλμάνος δεν θα μπορούσε να διαπράξει γενοκτονία.¹⁶ Κατά παρόμοιο τρόπο, η Τουρκία ήταν μια από τις πρώτες χώρες που συνεχάρησαν τον Ιρανό πρόεδρο Μαχμούντ Αχμαντινετζάτ (Mahmoud Ahmadinejad) για τη νίκη του στις αμφιλεγόμενες εκλογές του 2009, παραγνωρίζοντας τη βίαιη ανταπόκριση του ιρανικού καθεστώτος στις διαδηλώσεις των Ιρανών πολιτών κατά του εκλογικού αποτελέσματος.¹⁷ Τέλος, φιλοδοξίες για μια ισλαμική σύνθεση και αραβο-μουσουλμανική αλληλεγγύη, εξέφρασε ο Τούρκος πρωθυπουργός σε ομιλία που έτυχε μεγάλης σημασίας, στο Κουβέιτ, τον Ιανουάριο του 2011.¹⁸

Η Περιφερειακή Πολιτική της Τουρκίας κατά τις Εξεγέρσεις

Ερχόμενοι στις αραβικές εξεγέρσεις, η Τουρκία υιοθέτησε αρχικά μια προσεχτική στάση τόσο με την Τυνησία όσο και με την Αίγυπτο, ενώ φάνηκε απρόθυμη να στηρίξει ή να συμμετάσχει σε ΝΑΤΟϊκές επιχειρήσεις στη Λιβύη. Παρόλα αυτά, καθώς ο κοινωνικός αναβρασμός στην περιφέρεια εντεινόταν, ο Ερντογάν, προέβη σε δηλώσεις οι οποίες προέτρεπαν τον Αιγύπτιο πρόεδρο Μουμπάρακ να ακούσει τη φωνή του λαού, ενώ αργότερα παρόμοια ρητορική χρησιμοποίησε στην περίπτωση της Λιβύης και της Συρίας.¹⁹ Στην

αντίδραση και τους ελιγμούς της Τουρκίας απέναντι στις εξεγέρσεις του αραβικού κόσμου έπαιξαν ρόλο τόσο πραγματικοί (γεωπολιτικοί και οικονομικοί) λόγοι, καθώς και, σε αρκετά μεγάλο βαθμό, η τουρκική στρατηγική κουλτούρα.

Η καθυστέρηση της Άγκυρας να τοποθετηθεί για τις εξεγέρσεις στην Αίγυπτο φαίνεται να είχε βαθύτερους λόγους οι οποίοι όπως και στη περίπτωση της Λιβύης, άπτονταν οικονομικών και εθνικών συμφερόντων. Συγκεκριμένα, ο Αιγύπτιος ηγέτης Χόσι Μουμπάρακ συζητούσε με την Τουρκία την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ) και δεν λάμβανε υπόψη το Καστελόριζο, κάτι που ήταν βολικό για την Άγκυρα.²⁰ Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο δικαιολογείται και η επίσκεψη του Τούρκου προέδρου Αμντουλάχ Γκιούλ στην Αίγυπτο αμέσως μετά την πτώση του καθεστώτος Μουμπάρακ, για συνομιλίες με την νέα ηγεσία.²¹

Όσον αφορά την περίπτωση της Λιβύης, είναι γεγονός ότι η Τουρκία δεν ήθελε δυτικές δυνάμεις, ούτε ένα ακόμη πόλεμο στην περιοχή. Τα οικονομικά της συμφέροντά στη Λιβύη την οδήγησαν στο να καθυστερήσει να επιλέξει πλευρές όταν ακόμα η σύγκρουση ήταν σε πρώιμα στάδια, ενώ έθεσε βέτο για τη στρατιωτική εμπλοκή του ΝΑΤΟ. Αργότερα η Τουρκία άλλαξε σταδιακά τη ρητορική της υποστηρίζοντας τη διεθνή κοινότητα. Παρόλα αυτά διατήρησε μια μετριοπαθή στάση ούτως ώστε να διατηρήσει τις ισορροπίες, επιμένοντας παράλληλα στην εξεύρεση διπλωματικής λύσης θέλοντας να παίξει το ρόλο του κεντρικού διαπραγματευτή.

Αρχικά, ένας από τους λόγους που η Τουρκία άσκησε βέτο μπλοκάροντας την εμπλοκή του ΝΑΤΟ στη Λιβύη, ήταν το γεγονός ότι η

¹⁶ Paula Sandrin, "Unrest in the Middle East, the Turkish response and the Turkish model", *Political Reflection Quarterly* 2, No.1 (March-April-May, 2011): 18.

¹⁷ Οπ. .π

¹⁸ Φιλελεύθερος, «Ερντογάν: Ένωση του μουσουλμανικού κόσμου, το όραμα του Τούρκου Πρωθυπουργού, ο οποίος παραγνώνει την Ε.Ε.», *Φιλελεύθερος*, 15 Ιανουαρίου, 2011, 6.

¹⁹ Paula Sandrin, "Unrest in the Middle East, the Turkish response and the Turkish model", οπ.π.

²⁰ Defence-Point, «Παπανδρέου: Η Τουρκία προσπαθεί να ελέγξει την Ελληνική ΑΟΖ νοτίως της Κρήτης – Να γιατί πάμε στην Λιβύη», *Defence Point*, 23 Μαρτίου, 2011, <http://www.defence-point.gr/news/?p=6829>. [τελευταία πρόσβαση 10/05/2011].

²¹ Οπ.π.

Συμμαχία ήθελε να παραχωρήσει την διοίκηση και τον έλεγχο των αεροπορικών συστημάτων στη Ελλάδα, σε βάση στη Λάρισα.²² Όταν στην συνέχεια η Άγκυρα πέτυχε ο έλεγχος αυτός να περάσει στα χέρια των Ιταλών, ήρε το βέτο.²³ Περαιτέρω, η Τουρκία παρουσιάζεται να είχε μεγάλα εισοδήματα από ανάληψη προσφορών για κατασκευαστικά έργα στην Λιβύη, οι δύο χώρες διατηρούσαν εμπορικούς δεσμούς αξίας εκατομμυρίων δολαρίων το χρόνο, ενώ στην Λιβύη υπήρχαν γύρω στις 25,000 Τούρκοι εργάτες οι οποίοι μετά την έναρξη των ταραχών έπρεπε να φύγουν.²⁴ Όλα αυτά δείχνουν τα συμφέροντα που η Τουρκία θα ήθελε να διατηρήσει στη Λιβύη. Παράλληλα, δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι το καθεστώς Καντάφι δεν αναγνώριζε ότι η ελληνική νήσος Γαύδος θα μπορούσε να έχει ΑΟΖ, κάτι που συνέφερε την Τουρκία.²⁵

Σχετικά με τους λόγους που η Τουρκία τελικά ενεπλάκη στην Λιβύη, ο Έλληνας Πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου, στη Βουλή των Ελλήνων, είχε διαβάσει συγκεκριμένα λεγόμενα του Τούρκου Πρωθυπουργού όπου αναφερόταν πως «η Τουρκία είναι πρόθυμη να αναλάβει τη διανομή της ανθρωπιστικής βοήθειας στη Λιβύη, να διαχειριστεί το αεροδρόμιο της Βεγγάζης και να αναπτύξει ναυτικές δυνάμεις για τον έλεγχο της θαλάσσιας περιοχής μεταξύ Βεγγάζης και Κρήτης» - πράγμα που συνάδει με τις διεκδικήσεις της στο Αιγαίο και σημαίνει ότι προσπαθούσε να ελέγξει περιοχές της ελληνικής ΑΟΖ νοτίως της Κρήτης.²⁶ Εξ άλλου, πρέπει να

σημειωθεί ότι ο Λίβυος ηγέτη Μουαμάρ Καντάφι αρνήθηκε να αναζητήσει πολιτικές λύσεις στο πρόβλημα της εξέγερσης μετά από επικοινωνία του με τον Τούρκο Πρωθυπουργό Ταγίπ Ερντογαν – οπότε οι επιλογές της Τουρκίας για διατήρηση του *status quo* είχαν εκμηδενιστεί.²⁷ Τέλος, η συμβολή της Τουρκίας στις επιχειρήσεις του ΝΑΤΟ, μπορεί να γίνει κατανοητή και ως η έκφραση του τουλάχιστον μερικού δυτικού προσανατολισμού της χώρας, με βάση την κεμαλική ιδεολογία, αλλά και ως επιθυμία για την διατήρηση των ισορροπιών στην εξωτερική της πολιτική. Σημειωτέον ότι η Τουρκία συνέβαλε με ναυτικές δυνάμεις οι οποίες ανήλθαν στις τέσσερις φρεγάτες, ένα υποβρύχιο και ένα βοηθητικό πλοίο αποσκοπώντας μεταξύ άλλων σε επίδειξη ισχύος, αφού αυτή ήταν η μεγαλύτερη ναυτική συνεισφορά στις συγκεκριμένες ΝΑΤΟϊκές επιχειρήσεις.²⁸

Η επιρροή της στρατηγικής κουλτούρας απέναντι στη ΝΑΤΟϊκή συμμαχία είναι ξεκάθαρη εφόσον οι κεμαλικές της επιρροές (και ανασφάλειες) υποδεικνύουν τη διατήρηση επιφυλακτικότητας απέναντι στις πολιτικές των Μεγάλων Δυνάμεων, ιδιαίτερα αν αυτές είναι προσανατολισμένες στην περιφέρεια της Μέσης Ανατολής και συγκρούονται με τα τουρκικά συμφέροντα. Επιπλέον, είναι σημαντικό ότι η Τουρκία, αρχικά, θα ήθελε να αποφύγει την δημιουργία προηγούμενου επέμβασης στη Λιβύη το οποίο θα μπορούσε ίσως να εφαρμοστεί αργότερα πιο κοντά στα σύνορά της, για παράδειγμα στη Συρία, ή ακόμα και μέσα στην ίδια την Τουρκία, σε σενάριο πιθανής

²² Κύρα Αδάμ, «Το ΝΑΤΟ παραγκώνισε την Ελλάδα», *Strategy Report*, 17 Μαΐου, 2011, <http://www.strategyreport.gr/?p=8384>. [τελευταία πρόσβαση 17/05/2011].

²³ Οπ.π.

²⁴ Βλ. Yigal Schleifer, “Libyan Crisis a Missed Opportunity for Turkey”, *World Politics Review*, Special Report, Libya the Accidental War, (March, 2011): 41.

²⁵ Οπ.π.

²⁶ Defence-Point, «Παπανδρέου: Η Τουρκία προσπαθεί να ελέγξει την Ελληνική ΑΟΖ νοτίως της Κρήτης – Να γιατί πάμε στην Λιβύη», όπ.π.

²⁷ Defence-Point, «Οι Συνομιλίες του Ερντογάν με το Καθεστώς της Λιβύης», *Defence Point*, 24 Μαρτίου, 2011, <http://www.defence-point.gr/news/?p=7426>. [τελευταία πρόσβαση 15/05/2011].

²⁸ Κωνσταντίνος Λουκόπουλος, «Η Διεθνής Κοινότητα και η Κρίση της Λιβύης», *Security and Defence Analysis Institute*, Κείμενο Εργασίας 23, (14 Απριλίου 2011): 4, http://www.i-sda.org/isda/documents/KE_23.pdf [τελευταία πρόσβαση 15/05/2011].

μελλοντικής εμπλοκής του τουρικού κράτους με τους Κούρδους και όχι μόνο.

Αργότερα, για τις εξεγέρσεις στη Συρία, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών Αχμέτ Νταβούτογλου δήλωσε ότι πρέπει να αποτραπεί οποιαδήποτε διεθνής επέμβαση διότι μπορεί να φέρει ανεπιθύμητα αποτελέσματα, ενώ ο πρωθυπουργός Ερντογάν είπε ότι αν η διεθνής κοινότητα έρθει αντιμέτωπη με σφαγές στη Συρία, τότε η Τουρκία θα πρέπει να αναλάβει ηγετικό ρόλο.²⁹ Με παρόμοιο τρόπο η Τουρκία ζήτησε να δοθεί περισσότερος χρόνος στη Συρία για να εφαρμόσει τις υποσχόμενες μεταρρυθμίσεις ενώ την ίδια ώρα έστειλε ανθρωπιστική βοήθεια στα σύνορά της με τη Συρία για τον περιορισμό τυχών προβλημάτων λόγω της εισροής προσφύγων. Φυσικά ο λόγος για τα παραπάνω, μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητός λόγω της μεγάλης σημασίας που έχει η Συρία και ο κουρδικός της πληθυσμός για το ευρύτερο Κουρδικό ζήτημα που αντιμετωπίζει η Τουρκία τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό. Η ένταση του προβλήματος και η διεθνής παρουσία στην περιοχή θα ήταν απειλή προς τα εθνικά της συμφέροντα και την εδαφική της ακεραιότητα.³⁰ Αυτή η ανασφάλεια βέβαια, η κλιμάκωση της κρίσης μέσα στη Συρία και στα νοτιοανατολικά της σύνορά της με τους Κούρδους αντάρτες, καθώς και η ρίψη ενός πολεμικού της αεροσκάφους από το συριακό στρατό την οδήγησαν να υιοθετήσει μια πολύ πιο ξεκάθαρη στάση κατά του καθεστώτος και να πάρει το μέρος των παραδοσιακών δυτικών της συμμάχων.

Στην όλη ανταπόκριση της Άγκυρας προς τις εξελίξεις, υπάρχει μια φαινομενική ασυνέπεια όσον αφορά τις πάγιές της αντιλήψεις στην περιφερειακή πολιτική. Για παράδειγμα, η διαχρονική στήριξη

από μέρους της του *status quo*,³¹ δεν υπηρετείται από την απόφασή της να στηρίζει τις διαδηλώσεις υπέρ της δημοκρατικής αλλαγής, με τον ίδιο τρόπο που η συμβολή της στις ΝΑΤΟϊκές επιχειρήσεις και η στήριξη των δυτικών στην περίπτωση της Συρίας δεν συμβαδίζουν με την επιθυμία της να μην συγχέει την περιφερειακή πολιτική με τις σχέσεις της με τις δυτικές δυνάμεις. Παρόλα αυτά, η ευρύτερη εικόνα δείχνει μάλλον μια κίνηση προσαρμογής και στρατηγικής ευελιξίας, η οποία είναι μέρος μιας υψηλής στρατηγικής που υπηρετεί συμφέροντα όπως αυτά που εξετάσαμε – δηλαδή, πραγματιστικά.³² Πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι η Άγκυρα δεν ακολουθεί απαραίτητα μια αυστηρώς συνολική και δύσκαμπτη πολιτική στη Μέση Ανατολή, αλλά προσαρμόζει τις κινήσεις της κατά περίπτωση, στηριζόμενη παρόλα αυτά σε συγκεκριμένα δεδομένα που άπτονται των εθνικών της συμφερόντων και των μακροχρόνιων της στόχων.

Όπως αναφέρθηκε και πριν, αν και η Τουρκία παρουσιάζεται κατά γενική ομολογία υπέρ του *status quo*, ο λόγος που ευθυγράμμισε την πολιτική της με το κύμα της εξέγερσης για τη δημοκρατική αλλαγή, εκτός αυτών που έχουν ήδη αναλύθει, είναι διότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποδειχτεί ευνοϊκό για την ίδια, ενώ παράλληλα θα μείωνε την επιρροή της δύσης στην περιφέρεια.³³ Η στήριξη των δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, για την Τουρκία, σημαίνει ότι μέσω της δημοκρατίας θα

³¹ Παρά το γεγονός ότι η ιστορία και οι τουρκικές πολιτικές υποστηρίζουν αυτό το γεγονός, ο Ερντογάν σε ομιλία του δήλωσε ότι αντιτίθεται στο *status quo* και την καταπίεση, βλ. Yigal Schleifer, "Libyan Crisis a Missed Opportunity for Turkey", 41. Για άποψη που υποστηρίζει ότι η Τουρκία είναι υπέρ του *status quo* βλ. Alpaslan Özerdem, "Turkey's Role in the New Middle East: CPRS Turkey Research Initiative", *Political Reflection Quarterly* 2, No.1 (March-April-May, 2011): 27.

³² Για την έννοια «υψηλή στρατηγική» βλ. Basil H. Liddell Hart, *Strategy*, (London: Meridian, 2nd revised edition, 1991), 353-361.

³³ Alpaslan Özerdem, "Turkey's Role in the New Middle East: CPRS Turkey Research Initiative", 27.

²⁹ Ανιχνεύσεις, «Νταβούτογλου: "Να αποτραπεί η διεθνής επέμβαση στη Συρία"», *Ανιχνεύσεις*, 2 Μαΐου, 2011, <http://www.anixneuseis.gr/?p=9188>. [τελευταία πρόσβαση, 10/05/2011].

³⁰ Μιχάλης Ιγνατίου, «Η επανάσταση των Κούρδων», *Φιλελεύθερος*, 8 Μαΐου, 2011.

μπορούσε να ενισχυθεί το ισλαμικό στοιχείο, δεδομένου ότι είναι και το ισχυρότερο θρησκευτικό στοιχείο σε αυτές τις χώρες.³⁴ Αυτό με τη σειρά του θα δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες για τη δημιουργία ισλαμικών δημοκρατιών με βάση το τουρκικό πρότυπο, προωθώντας έτσι και τη συνεργασία μεταξύ των αραβο-μουσουλμανικών κρατών. Παράλληλα, καθεστῶτα ὡπως ἡ Αἴγυπτος, ἡ Λιβύη και τὸ Μπαχρέϊν,³⁵ τὰ ὁποῖα μέχρι τώρα υπηρετοῦσαν δυτικά συμφέροντα στην περιοχή, θα στρέφονταν περισσότερο προς την ανατολή, ευκολύνοντας την τουρκική περιφερειακή πολιτική.

Χρησιμοποιώντας σαν αναλυτικό εργαλείο τη στρατηγική κουλτούρα της τουρκικής πολιτικής μπορούμε να διακρίνουμε στις προαναφερθείσες περιφερειακές πραγματικότητες, τόσο την κεμαλική όσο και την οθωμανική επιρροή. Το κεμαλικό στοιχείο το οποίο και εκφράστηκε για παράδειγμα μέσα από το δόγμα του «Ισμέτ Ινονού», επηρεάζει το γεγονός ότι η Άγκυρα επιστρατεύοντας μια μακροχρόνια πολιτική διεκδικεί μια περιφερειακή παρουσία μακριά από δυτικές ή άλλες εξωτερικές επιρροές. Παρομοίως, το ισλαμικό/οθωμανικό στοιχείο της πάλαι ποτέ Αυτοκρατορίας επηρεάζει την δημιουργία εξωτερικής περιφερειακής πολιτικής στηριζόμενο στις μεγαλεπήβολες και υπεραισιόδοξες βλέψεις της Τουρκίας για ένα είδος αναβίωσης του οθωμανικού της παρελθόντος. Μεταξύ αυτών, δεν πρέπει να ξεχνάμε και την σταδιακή στροφή που πραγματοποιείται στην εξωτερική πολιτική της από τον πόλεμο του Ιράκ το 2003, μέχρι και την

Ισραηλινή στρατιωτική επίθεση στο πλοίο «Μανί Μαρμαρα» τον Μάιο του 2010,³⁶ η οποία θέλει την Τουρκία να απομακρύνεται από τους δυτικούς της συμμάχους και να επικεντρώνεται στον αραβικό κόσμο – παρά την πρόσφατη φιλοδυτική στροφή της με τις αραβικές εξεγέρσεις.

Συμπεράσματα

Γίνεται λοιπόν κατανοητό από τα παραπάνω ότι η σημερινή τουρκική στρατηγική κουλτούρα είναι προϊόν μιας εξελικτικής διαδικασίας κατά την οποία το υπερισχύον κεμαλικό στοιχείο³⁷ ενσωμάτωσε το συγκεκριμένο και – κοινωνικοπολιτικά – καταπιεσμένο οθωμανικό πολιτισμικό στοιχείο. Το τελευταίο απέκτησε σταδιακά σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της τουρκικής στρατηγικής συμπεριφοράς κατάλληγώντας να είναι σήμερα το πιο σημαντικό στοιχείο στη σύνθεση κεμαλισμού-ισλαμισμού.³⁸ Αυτός ο συνδυασμός

³⁶ Η περίπτωση της χειροτέρευσης των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων είναι ὄντως περίπλοκη και δεν μπορεί να απλοποιηθεί λέγοντας μόνο ότι ήταν ένα ακόμα σημάδι της αποκοπής των δεσμών μεταξύ Τουρκίας και Δύσης. Ἄλλωστε οι οικονομικές και εμπορικές σχέσεις μεταξύ των δύο παρουσιάζουν ακόμα αυξητική πορεία, γεγονός που δημιουργεί ακόμα περισσότερα ερωτηματικά ως προς το κατά πόσο η υποβάθμιση των στρατηγικών και διπλωματικών τους σχέσεων είναι επικοινωνιακό παιχνίδι της Τουρκίας ή ιδεολογική στροφή πολιτικής, επηρεαζόμενη μεταξύ άλλων και από την ηγετική μορφή του Πρωθυπουργού Ερντογάν ο οποίος έχει κατά καιρούς υιοθετήσει αντι-ισραηλινή ρητορική.

³⁷ Η αναφορά στο κεμαλικό και ισλαμικό στοιχείο δεν πρέπει να παραπέμπει σε ισλαμιστές ή κεμαλιστές αλλά στα δύο συστατικά της τουρκικής στρατηγικής κουλτούρας που επηρεάζουν τους κυβερνώντες και συνεπώς τη λήψη αποφάσεων και τη χάραξη πολιτικής.

³⁸ Την τελευταία δεκαετία (2002-2012) η σταδιακή αποδυνάμωση του στρατογραφειοκρατικού/κεμαλικού κατεστημένου μέσα από διάφορες μεταρρυθμίσεις που προώθησε η κυβέρνηση του AKP, και με τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έπαιξε ζωτικής σημασίας ρόλο στην κατάληξη της σημερινής τουρκικής στρατηγικής κουλτούρας, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως «υβριδική». Ο γράφων θα ήθελε να ευχαριστήσει τον Κλεάνθη Κυριακίδη για αυτό το σχόλιο.

³⁴ George Friedman, "Revolution and the Muslim World", *STRATFOR*, February 22, 2011, <http://www.stratfor.com/weekly/20110221-revolution-and-muslim-world>. [τελευταία πρόσβαση 14/06/2011].

³⁵ Για τη σημασία του Μπαχρέϊν για την δυτική/αμερικανική στρατηγική βλέπε, George Friedman, "Bahrain and the Battle Between Iran and Saudi Arabia", *STRATFOR*, March 8, 2011, <http://www.stratfor.com/weekly/20110307-bahrain-and-battle-between-iran-and-saudi-arabia>. [τελευταία πρόσβαση, 09/05/2011].

κεμαλισμού και οθωμανισμού επιτρέπει στρατηγική ευελιξία στις κινήσεις της Άγκυρας, γεγονός που επιβεβαιώθηκε μέσα από την περίπτωση των αραβικών εξεγέρσεων. Το κεμαλικό στοιχείο προσδίδει ένα συγκεκριμένο δυτικό προσανατολισμό ενώ παράλληλα επηρεάζει τις στρατηγικές αποφάσεις σε σημαντικά εθνικά θέματα όπως το Κυπριακό και τα Ελληνοτουρκικά. Οι ισλαμιστές με τη σειρά τους, και συγκεκριμένα το ΑΚΡ, επιχειρούν την επέκταση της διπλωματικής τους ατζέντας προς τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο προσπαθώντας να εγκαθιδρύσουν την Τουρκία σαν περιφερειακή ηγεμονία.

Όσον αφορά τις αραβικές εξεγέρσεις, έχει υποστηριχθεί μεταξύ άλλων ότι η ανταπόκριση της Τουρκίας στην κρίση της Λιβύης ήταν ανεπαρκής, καθώς και ότι η Άγκυρα έχασε την ευκαιρία να παίξει τον ρόλο της περιφερειακής ηγεμονίας που επιδιώκει, αφήνοντας άλλες δυνάμεις όπως η Γαλλία να πάρουν τον έλεγχο.³⁹ Παρόλα αυτά, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ακόμα και αν η Τουρκία επιδιώκει ηγεμονικό ρόλο στην περιφέρεια, η θέση της σε συγκεκριμένα θέματα είναι πολύ λεπτή λόγω της εύθραυστης ισορροπίας που διατηρεί μεταξύ των δυτικών δυνάμεων και των αραβικών κρατών. Υπό αυτό το πρίσμα, η Τουρκία αποφεύγει να εμπλακεί σε δραστηριότητες αποφάσεις που μπορεί να προκαλέσουν άλλα αραβικά κράτη, διατηρώντας όμως ενεργό ρόλο στις εξελίξεις χρησιμοποιώντας διπλωματικές οδούς και παραμένοντας στη χρήση «ήπιας ισχύος» η οποία όμως παράλληλα υπηρετεί τα συμφέροντά της.

Η παραμονή της Τουρκίας στο προσκήνιο των εξελίξεων δεν πρέπει να εκπλήξει. Η ζωτικής σημασίας γεωγραφική της θέση, τα γεωπολιτικά ζητήματα που αντιμετωπίζει λόγω αυτής, η ραγδαία αναπτυσσόμενη οικονομία της και οι φιλοδοξίες της, είναι μόνο μερικοί από τους

λόγους που η Τουρκία θέλει να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι η Τουρκία έχει την ευχέρεια στρατηγικής ευελιξίας και εκμετάλλευσης κάθε ευκαιρίας που παρουσιάζεται στην περιοχή λόγω και του κενού ισχύος που υπάρχει στην ευρύτερη περιφέρεια της Μεσογείου. Εξ άλλου, είναι άξιοι σημασίας ότι παρόλο που η Άγκυρα παρουσιάζεται πολλές φορές προκλητική απέναντι στην ΕΕ, συνεχίζει την προσπάθεια για ένταξη σε αυτή. Συνεπώς η επίδειξη ισχύος, διαμεσολαβητικών και επιχειρησιακών ικανοτήτων, μπορεί να παίξουν σημαντικό ρόλο στο πως η ΕΕ αντιλαμβάνεται την τουρκική υποψηφιότητα, και αυτό λόγω της στήριξης που μπορεί να παρέχει για την Ένωση στην περιοχή, σε μια εποχή όπου η Κοινή της Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειάς φάχνει ακόμα να βρει το δρόμο της.

Παρ' όλες όμως τις δυνατότητες της Τουρκίας, είναι γεγονός ότι οι πολιτικές της επηρεάζονται από την προσπάθειά της να ενσωματώσει πολιτισμικά και θρησκευτικά στοιχεία στους δημοκρατικούς της θεσμούς και στον μηχανισμό διακυβέρνησης. Επιπλέον, η εσωτερική της σταθερότητα είναι επηρεαζόμενη από την παρατεταμένη σύγκρουση του κράτους με τους Κούρδους αυτονομιστές. Ακόμα λοιπόν και αν η Τουρκία φαίνεται να ανταποκρίνεται στους μακροχρόνιους στρατηγικούς στόχους που έχει θέσει, εάν δεν επιλύσει τα δικά της προβλήματα, εσωτερικά και εξωτερικά, τότε μεγάλο μέρος της εξωτερικής της πολιτικής, αν όχι όλο, θα στηρίζεται σε αυτά, απομακρύνοντας την από τον πραγματικό ρόλο που θα μπορούσε να διαδραματίσει στην περιφέρεια. Τα πιθανά σενάρια για το ποιες θα είναι οι επόμενες κινήσεις της Τουρκίας στην περιοχή είναι πολλά, αφού και η κατάσταση είναι πολύ ρευστή. Το μόνο σίγουρο είναι ότι, δεδομένης και της στρατηγικής της κουλτούρας, δεν θα αφήσει οποιοσδήποτε ευκαιρίες ανεκμετάλλευτες, θα κινήσει τον καλύτερο δυνατό ρόλο που μπορεί να παίξει και θα

³⁹ Yigal Schleifer, "Libyan Crisis a Missed Opportunity for Turkey", 42.

παραμένει ενεργή, λαμβάνοντας μέρος σε οποιεσδήποτε εξελίξεις στην περιοχή είτε σε επιχειρησιακό επίπεδο είτε σε διπλωματικό, πάντα με βάση την προώθηση και την προστασία των εθνικών της συμφερόντων.

Όσο η περιφέρεια γίνεται πιο ασταθής, ιδιαίτερα λόγω της Συρίας, του Κουρδικού και του Ιράν, τόσο τα στοιχεία που συνθέτουν την τουρκική στρατηγική κουλτούρα θα βρίσκονται σε σύγχυση, με πιθανότερο σενάριο την αυξανόμενη διάσταση μεταξύ εξωτερικής πολιτικής επικοινωνίας και πράξης.

Από αυτή την άποψη, οι πραγματικές ανάγκες ασφάλειας είναι πιθανόν να οδηγούν όλο και περισσότερο την Άγκυρα στο στρατόπεδο των δυτικών όσον αφορά πραγματικές πολιτικές αποφάσεις. Από την άλλη, η ρητορική θα παραμένει επηρεαζόμενη από το ισλαμικό/οθωμανικό στοιχείο σε μια προσπάθεια διατήρησης της τουρκικής περιφερειακής εικόνας και των οικονομικών, εμπορικών και ενεργειακών σχέσεων με τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο. Βέβαια, όσο η διάσταση μεταξύ ρητορικής και πράξης παραμένει και μεγαλώνει, οι ισορροπίες θα διατηρούνται πιο δύσκολα. Η Τουρκία θα πρέπει αργά η γρήγορα να ευθυγραμμίσει αυτά τα δύο ή να αντιμετωπίσει τις συνέπειες.